

Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye

Z. Müge AKKAR

Kentsel alanlar karmaşık ve dinamik sistemlerdir. Fiziksel, toplumsal, çevresel, ekonomik ve hatta siyasal ve ideolojik faktörlerin etkisinde değişim ve dönüşüm gösterdikleri gibi, kendileri de birçok değişim ve dönüşüme neden olabilirler. Kentsel mekandaki değişim ve dönüşümler, kimi zaman mekan ve yaşam kalitesini artırıcı yönde olurken; kimi zaman ise, mekanın ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel çökme ve bozulması olarak kendini gösterir. Kentsel dönüşüm, bir olgu olarak, belirli bir zaman aralığında sürekli gerçekleşmektedir. Ancak, kent planlama yazınında, kentsel dönüşüm, kentsel alanlardaki belirli bir zaman aralığında ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel çökme ve bozulmaya karşı verilen bir cevap olarak görülmüştür. Bu makale, kentsel dönüşüm kavramının, amaçlarının ve kentsel dönüşümün farklı biçimlerinin dünya yazını doğrultusunda tanımlanmasını amaçlamaktadır. Makale, aynı zamanda, 1990 sonrasındaki kentsel dönüşüm projelerinin ortak özelliklerinin altını çizmeye; ve bütün bu tanım ve belirlemelere bağlı olarak, Türkiye'deki kentsel dönüşüm projelerinde öncelikli olarak ele alınabilecek ilke ve süreçleri tartışmaya çalışmaktadır.

'Kentsel Dönüşüm' Tanımı

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü (1992), 'dönüşüm' kelimesini, "olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, tahavvül, inkılap, transformasyon" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan hareket edilirse, kentsel dönüşüm, kentsel alanların varolan durumundan başka bir

biçime girmesi, başka bir durum alması olarak tanımlanabilir. Kentsel dönüşüm yazınında, birçok kentsel dönüşüm tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlar, vurguladıkları vizyon, amaç, strateji ve yöntemlerine göre farklılık göstermektedir. Lichfield'a (1992) göre, kentsel dönüşüm, kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama ihtiyacından doğan ve gerçekleştirilecek dönüşümde elde edilecek sonuçların üzerinde bir uzlaşmadır. Donnison'a (1993) göre ise, kentsel dönüşüm, kentsel çöküntü alanlarında yoğunlaşan sorunları eşgüdümlü bir biçimde çözümlemek için ortaya konulan yeni yol ve yöntemlerdir. Roberts (2000), kentsel dönüşümü, kapsamlı ve bütünlük (entegre) bir vizyon ve eylem olarak, bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmak olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, yitirilen bir ekonomik etkinliğin yeniden geliştirilmesi ve canlandırılması, işlemeyen bir toplumsal işlevin işler hale getirilmesi; toplumsal dışlanma olan alanlarda, toplumsal bütünleşmenin sağlanması; çevresel kalitenin veya ekolojik dengenin kaybolduğu alanlarda, bu dengenin tekrar sağlanmasıdır (Roberts, 2000).

Dolayısıyla, kentsel dönüşüm, çökme ve bozulma olan kentsel mekanın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarını kapsamlı ve bütünlük yaklaşımıyla iyileştirmeye yönelik uygulanan strateji ve eylemlerin bütünüdür. Bu nedenle, kentsel dönüşüm, yeni kentsel alanların planlanması ve geliştirilmesinden çok, varolan kentsel alanların planlanması ve yönetimi ile ilgilidir.

Y. Doç. Dr.,
ODTÜ,
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

PLANLAMA
2006/2

‘Kentsel Dönüşüm’ün Amaçları

Kentsel dönüşüm, beş temel amaca hizmet etmek üzere ortaya çıkmıştır (Roberts, 2000). Bunlardan birincisi, *kentin fiziksel koşulları ile toplumsal problemleri arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıdır*. Kentsel alanların çöküntü alanı haline gelmesindeki en önemli nedenlerden birisi toplumsal çökme ya da bozulmadır. Kentsel dönüşüm projeleri, temelde toplumsal bozulmanın nedenlerini araştırır; ve bu bozulmayı önleyecek önerilerde bulunarak, kentsel çöküntü ve bozulma problemine çözüm bulmayı amaçlar.

Kentsel dönüşümün ikinci amacı, *kent dokusunu oluşturan birçok öğenin fiziksel olarak sürekli değişim ihtiyacına cevap vermektir*. Bir başka deyişle, kentsel dönüşüm projeleri kentin hızla büyüyen, değişen ve bozulan dokusunda ortaya çıkan yeni fiziksel, toplumsal, ekonomik, çevresel ve altyapısal ihtiyaçlara göre, kent parçalarının yeniden geliştirilmesi amacını taşır.

Kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı başarılı bir ekonomik kalkınma yaklaşımını ortaya koymak, kentsel dönüşümün üçüncü hedefidir. Fiziksel ve toplumsal bozulmanın yanı sıra, kentsel alanların çöküntü bölgeleri haline gelmelerinin en önemli nedenlerinden birisi, bu alanların ekonomik canlılıklarını yitirmesidir. Kentsel dönüşüm projeleri fiziksel ve toplumsal çöküntü alanları haline gelen kent parçalarında ekonomik canlılığı yeniden getirecek stratejileri geliştirmeyi ve böylece kentsel refah ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlar.

Dönüşüm projelerinin diğer amacı ise, *kentsel alanların en etkin biçimde kullanımına ve gereksiz kentsel yayılmadan kaçınmaya yönelik stratejilerin ortaya koyulmasıdır*. Günümüzde ‘sürdürülebilirlik’ hedefi ile bağlantılı olarak, kentlerde daha önce kullanılmış ve atıl olan alanların tekrar kullanımını sağlayan ve kentsel büyümenin ve yayılmanın sınırlandırılmasına yönelik kentsel dönüşüm projelerinin geliştirilmesi, doğrudan bu amaçla ilintilidir.

Son olarak, kentsel dönüşüm, *toplumsal koşullar ve politik güçlerin ürünü olarak kentsel politikanın şekillendirilme ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır*. Günümüzde kentsel alanların üretilmesi ya da yeniden geliştirilmesi çok paydaşlı bir planlama ve tasarım süreciyle gerçekleştirilmektedir.

Batı yazınında kentsel dönüşüm projelerinde, kamu ve özel sektör katılımı yanı sıra, özellikle sivil toplum örgütleri ve toplumun farklı kesimlerinin katılımını sağlayan bir planlama anlayışı benimsenmekte; kentsel politikanın çok-aktörlü müzakere süreçleriyle şekillenmesi gerekliliği kabul edilmektedir.

‘Kentsel Dönüşüm’ Konusunda Değişen Politikalar ve Müdahale Biçimleri

19. yy’dan bugüne uygulanan kentsel dönüşüm politikaları ve müdahale biçimleri çeşitlilik göstermiştir. 1800’lerin ortalarından 1945’lere kadar, kentlerdeki fiziksel ve toplumsal bozulmaya karşı en önemli müdahale biçimi, *kentsel yenilemedir (urban renewal)*. Endüstri Devrimi sonrasında, sanayi kentlerinde hızla artan çevre kirliliği, sanayi alanlarının düzensiz yapılaşması, kalabalık ve yaşam standartları düşük konut alanları ve yetersiz altyapı hizmetleri, sağlıksız kentlerin gelişmesine neden olmuştur (LeGates ve Stout, 1998; Madanipour, 2000; Oc ve Tiesdell, 1997). Temiz, sağlıklı ve yaşanabilir kentlerin geliştirilmesi amacıyla, ilk kentsel yenileme projeleri kamusal alanların artırılmasını sağlamaya çalışmıştır. 19. yy’ın ikinci yarısında ‘Park Hareketi’ kente doğayı getirmeyi amaçlamış; bunun sonucunda 1844’te Liverpool’da Birkenhead Parkı, 1845’te Londra’da Victoria Parkı, ve 1863’te de New York’ta Central Park yapılmıştır (LeGates ve Stout, 1998). Park Hareketi’ni, kent merkezlerinde geniş bulvar ve caddelerin açılmasını kapsayan kentsel yenileme projeleri izlemiştir. Bu tür projelerin başında, Paris’te 1850-1860 yılları arasında Baron Haussmann öncülüğünde gerçekleştirilen kentsel yenileme projesi gelir. Bu proje ile birlikte, Paris’in merkezinde büyük yıkımlar yapılmış; geniş bulvarlar ve caddeler açılmış; ve bu ulaşım arterleri, kent merkezi dışındaki Bois de Boulogne ve Bois de Vincennes gibi parklara bağlanmıştır (LeGates ve Stout, 1998). Bu dönemdeki yenileme projeleri, hem çevrenin hem de trafiğin iyileştirilmesini sağlamakla kalmamış; aynı zamanda, kent merkezi ve çevresindeki aşırı kalabalığı azaltmıştır. Avrupa’da bu dönemdeki kentsel yenileme projelerine paralel olarak, Kuzey Amerika’da ‘Güzel Kent Hareketi’ gelişmiş; kentlerde geniş bulvar ve caddeler açılmış; belediye ve mahkeme binaları, kütüphane, müze gibi önemli kamusal kullanımlar bu bulvar

ve caddelere cephe verecek biçimde yerleştirilerek kent merkezlerinin yenilenmesi sağlanmıştır (Carr ve diğerleri, 1992).

Kentlerdeki yenileme stratejilerine öncülük eden diğer bir gelişme ise, 20. yy'ın ilk yarısında, İngiltere'deki 'Bahçe Kent Hareketi' ve 'Yeni Kentler Hareketi'ne paralel olarak gelişen 'Modernist Hareket'tir. CIAM'ın Atina Sözleşmesi'nde belirlenen ana ilkelere göre, 'modern kent' temiz, sağlıklı ve güzel çevrelere sahip olmalı; kentlerin sağlıksız alanları yıkılmalı; bu alanlar tekrar yapılaşırken geniş yeşil alanlar üzerine yüksek kütlelerden oluşan bir kentsel doku geliştirilmelidir (Jacobs ve Appleyard, 1987; Oc ve Tiesdell, 1997; LeGates ve Stout, 1998; Madanipour, 2000). Ayrıca, bu kentlerde hem kentsel işlevler, hem de yaya ve taşıt trafiği birbirinden ayrılmalıdır (Boddy, 1992; Oc ve Tiesdell, 1997; LeGates ve Stout, 1998). Modernist Hareket'in ortaya çıkışının ardından, Paris başta olmak üzere Avrupa'da birçok kentte yıkımlar yapılmış; yıkılan alanlar, Modernist planlama ve tasarım ilkelere bağlı olarak tekrar geliştirilmiştir.

Modernist Hareket, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kentlerin yeniden yapılanması sürecinde de etkili olmuştur. Savaş sonrası Avrupa kentlerinde oluşan büyük yıkımlar, *kentlerin yeniden inşası* (urban reconstruction) stratejisini gündeme getirmiştir. 1940 ve 1950'lerin kentsel politikaları, yeni kentsel kullanımların eski kullanımların yerine gelmesini ve geçmişten gelen fiziksel sorunların yok edilmesine yönelik kentlerin yeniden inşasını öngörmüştür. Bu dönemde, merkezi yönetimin öncülüğünde yeniden yapılanma politikaları ortaya atılmıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1949'da Konut Yasası ile, sosyal konut politikasının genişlemesi ve kentsel yenilemenin kurumsallaşması sağlanmıştır (LeGates ve Stout, 1998). Ayrıca, bu dönemde, merkezi yönetim yerel yönetimlere, kentsel yeniden geliştirme planlarını hazırlamalarını sağlayacak ilke ve standartları içeren detaylı rehberler sunmuştur. Yapılan planlar sonucunda, kent içi alanlarda, öncelik kenar mahallelerin temizlenmesine verilmiş; büyük yıkımlar yapılarak, bu alanlara çok katlı konut blokları inşa edilmiştir. Geleneksel kent merkezlerinde de büyük yıkımlar yapılmış; yeni kent merkezleri, tamamen ofis ve ticaret işlevleri taşıyan alanlar haline getirilmişlerdir (Oc ve Tiesdell, 1997).

1940'ların ikinci yarısından itibaren *kentsel gelişim* (urban development) stratejisinin de uygulandığı görülmektedir. Bu yıllarda Batı kentlerinde gelişim, kent çeperlerine de sıçrayarak; birçok mevcut kent ve kasaba çevresinde banliyöleşme oluşmuştur. Bunların yanı sıra, yeşil kuşağın ötesinde Modernist planlama ve tasarım ilkelerine göre gelişen yeni kentler kurulmuş; varolanlarda ise hızlı bir büyüme gözlenmiştir.

1960'lar ve 1970'lerin başları, *kentsel iyileştirme* (urban improvement) ve *kentsel yenileme* (urban renewal) projelerine öncelik verilen yıllardır. Bu dönemde, fiziksel bozulma ile toplumsal bozulma arasındaki doğrudan bağlantı kabul edilmiş; daha çok toplumsal sorunlara duyarlı ve alan-odaklı kentsel iyileştirme ve yenileme projeleri geliştirilmiştir (Couch ve Fraser, 2003). Dönemin dönüşüm projelerinde kent merkezlerinin çevreleri ve kenar mahalleler öncelik kazanmıştır. Merkezi yönetimin önderliğinde geliştirilen bu projelerin etkileri sınırlı olmuştur. Yine de, bu projeler, kentsel dönüşümün hem fiziksel mekan hem de toplumsal boyutlarının bir arada ele alınması gerekliliğinin yaygın olarak kabul edilmesini sağlamaları açısından önemlidir. Aynı zamanda, bu projeler aracılığıyla, kent merkezleri ve yoksul mahallelerin iyileştirilmesi ve yenilenmesi, merkezi yönetimlerin öncelikli politika alanları haline gelmiştir.

1970'lerin ilk yarısına kadar kentsel bozulma toplumsal bir hastalık olarak görülürken, 1970'lerin sonlarına doğru yapısal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak açıklanmaya başlanmıştır (Balchin ve Hull, 1987). Bu dönem, ayrıca, devletin desantralizasyon politikaları ve daha katılımcı yaklaşımları benimsemeye başladığı yılları temsil eder. Özellikle kent merkezi ve çevresini ele alan dönüşüm projelerini başlatan ve yürüten aktörlerin çeşitlendiği gözlenir (Roberts, 2000).

1980'ler, birçok konuda olduğu gibi, kentsel dönüşüm konusunda da, önemli değişimlerin olduğu bir dönemdir. 'Kentsel yeniden yapılandırma' (urban redevelopment) politikasının yaygın olarak kullanılması, bu dönemin kentsel dönüşüm projelerinin en önemli özelliğidir. 1980'lerin dönüşüm projelerinin odağında, kentlerde boşaltılmış, atıl ve çöküntü haline gelmiş alanlarda, ekonomik canlanmayı sağlamak bulunmaktadır. Bu amaçla, başta İngiltere

1980'ler,
birçok
konuda
olduğu
gibi,
kentsel
dönüşüm
konusunda
da, önemli
değişimlerin
olduğu bir
dönemdir.
'Kentsel
yeniden
yapılan-
dırma'
(urban
redeve-
lopment)
politikası-
nın yaygın
olarak
kullanıl-
ması, bu
dönemin
kentsel
dönüşüm
projele-
rinin en
önemli
özellidir.

PLANLAMA
2006/2

1990 sonrasından günümüze kentsel dönüşümde kullanılan en yaygın müdahale biçimi, 'kentsel yenileşme' ya da 'kentsel canlandırma' (urban regeneration)'dır. Bu dönemin önde gelen özelliklerinden biri, çok-aktörlü ve çok-sektörlü işbirliklerine bağlı kentsel dönüşüm süreçlerinin varolduğunun kabul edilmiş olmasıdır.

PLANLAMA
2006/2

olmak üzere, kıta Avrupası ve Kuzey Amerika'da kentsel dönüşümün katalizörleri olarak işleyecek 'öncü projeler' yapılmıştır (Hubbard, 1995; Hall ve Hubbard, 1996; Noon ve diğerleri, 2000). Birmingham'da Senfoni Sarayı ve Kültür Merkezi, Londra'da Canary Wharf¹, Liverpool'da Albert Docks², Rotterdam'da Rotterdam Waterstad³ ve The Cultural Triangle⁴, New York'da Battery Park City⁴, ve South Street Seaport⁶ 1980'lerin 'öncü projeler'ine örnek olarak verilebilir. Bu tür projeler, geniş alanları kapsayan, kentsel işlev çeşitliliği içeren, kamu yararından çok yatırımcısının karını ön plana çıkaran projelerdir. Bu projelerin diğer önemli özelliği, çöküntü alanlarına tamamen yepyeni imajlar geliştirerek, bu alanlara ve kente hem potansiyel ulusal ve uluslararası yatırımcı ve müşteri hem de turist çekmektir (Paddison, 1993; Loftman ve Nevin, 1996; Jeffrey ve Pounder, 2000). Başka bir deyişle, 1980'lerin öncü projelerinin yarattığı yeni imajlar, bulundukları kentlerin pazarlanmasında da sıklıkla kullanılmıştır.

1980'lerin dönüşüm projelerinin birçoğu kamu-özel sektör işbirlikleriyle gerçekleştirilmiştir (Paddison, 1993; Atkinson ve Moon, 1994; Hall ve Hubbard, 1996). Bu projelerde, özel sektörün rolü ön plana çıkarılırken, kamu sektörü (özellikle merkezi yönetim) temel altyapı sunumu ve arazi ıslahını sağlayarak, kentsel dönüşümün gerçekleşeceği bu alanlara özel sermaye ve yatırımcıları çekme rolünü üstlenmiştir. Kamunun diğer bir rolü, dönüşüm projelerini yürütecek ortaklıkları sağlayacak kurumsal örgütlenmeleri kurmaktır. Merkezi yönetimin öncülüğünde kurulan, özel ve kamu sektöründen birçok paydaşın yer aldığı 'kentsel yapılandırma birlikleri'⁷ bu tür örgütlenmelerin önde gelenlerindenidir.

1990 sonrasında günümüze kentsel dönüşümde kullanılan en yaygın müdahale biçimi, 'kentsel yenileşme' ya da 'kentsel canlandırma' (urban regeneration)'dır. Bu dönemin önde gelen özelliklerinden biri, çok-aktörlü ve çok-sektörlü işbirliklerine bağlı kentsel dönüşüm süreçlerinin varolduğunun kabul edilmiş olmasıdır. Kamu ve özel sektör yanında, gönüllü kuruluşların ve toplumun değişik kesimlerinin kentsel dönüşüm süreçlerine katılımlarının sağlanmasının önemi vurgulanmış; ve buna yönelik yeni yasal düzenlemeler ve kentsel dönüşüm programları getirilmiştir. Örneğin, çöküntü alanlarına temel altyapı sunumu ve arazi ıslahında kamu sektörü teşviki ile özel sektör ve diğer aktörlerin dönüşüm süreçlerinde aktif rol alması sağlanmaya çalışılmaktadır. 1990'lar, kentsel dönüşüm projelerinde yerel yönetimlerin de etkin rol aldığı yıllardır. Bu dönemin kentsel politikaları, rekabetçi, işbirlikçi ve girişimci yönetim anlayışıyla hareket eden yerel yönetimlerin oluşumunu desteklemiştir (Stewart, 1994; Hall ve Hubbard, 1996). 1990'lar, aynı zamanda, kentsel dönüşüm alanında yeni kurumsallaşmaların oluşturulduğu yıllardır. Bir taraftan, bölgesel ölçekte yeni kurumsal örgütlenmeler geliştirilmiştir. İngiltere'de kentsel çöküntü alanlarının canlandırılmasında özel sektör kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, ve farklı toplumsal kesimlerle ortaklıkların kurulmasına öncülük eden, finansal kaynak sağlayan ve bölgesel ölçekte çalışan 'kentsel canlandırma ajansları'⁸ bu türden kuruluşlardır. Diğer taraftan, özellikle 1990'ların sonlarına doğru, kentsel canlandırmada özel sektör danışmanlığı ön plana çıkartılmıştır. Kentsel canlandırma şirketleri⁹ adı altında ortaya çıkan bu danışmanlık şirketleri, İngiltere'de

¹ Londra'daki eski liman alanının dünyanın en önemli finans merkezlerinden birine dönüştürülmesi projesidir. Canary Wharf, 20. yy'ın en önde gelen ticari megarüktürlerinden sayılmaktadır (Crilley, 1993).

² Liverpool eski liman alanının dönüşüm projesidir. Bu proje aracılığıyla, Albert Dock, yeni bir marina, çalışma parkı (business park), konut, ticari ve eğlence kullanımlarının geliştirilmesiyle canlandırılmaya çalışılmıştır (Moore, 1990).

³ Bu proje, geleneksel limanın tekrar inşası ile birlikte, bir deniz müzesi, astropikal havuz cenneti, İmax sineması, dört yıldızlı otel ve çeşitli lokantaları içermektedir. Ayrıca, projede, bir ofis ve üç konut bloğu bulunmaktadır (Hajer, 1993).

⁴ Bu proje, çağdaş sanat müzesi, yeni sergi sarayı, Ulusal Mimarlık Enstitüsü, ve daha çok üst-gelir gruplarına hitap edecek café ve lokantaları içermektedir (Hajer, 1993).

⁵ Manhattan'ın güneyinde bulunan Battery Park, 1980'lerin başında yeniden geliştirilmiştir. Battery Park City Projesi, orta gelir grubuna yönelik kiralık konutları içeren superblokların yanı sıra, 34 ve 51 katlı 4 kuleden oluşan Dünya Ticaret Merkezi ve 1.2 mil uzunluğunda deniz kenarı boyunca uzanan yaya yolu ve açık alanları kapsamaktadır (Fainstein, 1994).

⁶ Bu proje, Manhattan'daki eski limanlardan biri olan South Street Seaport'un açık hava müzesine dönüştürülmesini içermektedir. Proje aynı zamanda özel sektör tarafından kontrol edilen yüksek düzeyde ticarileşmiş kamusal mekanlardan oluşmaktadır (Defilippis, 1997).

⁷ Urban development corporation, Türkçe'ye kentsel yapılandırma birlikleri olarak çevrilmiştir.

⁸ Urban regeneration agency, Türkçe'ye kentsel canlandırma ajansları olarak çevrilmiştir.

⁹ Urban regeneration company, Türkçe'ye kentsel canlandırma şirketi olarak çevrilmiştir.

çöküntü alanlarında dönüşüm projelerinin hazırlanmasından hayata geçirilmesine, çok paydaşlı ortaklıkların kurulmasından yürütülmesine, finansal kaynak bulunmasına kadar kentsel dönüşümün birçok etabında öncü rol oynamaktadırlar.

1990 sonrası, kentsel dönüşüme yaklaşım da değişmiştir. 1980'lerde kentsel dönüşümde mekanın fiziksel ve ekonomik boyutlarına vurgu yapılırken; 1990'lardan itibaren, ancak mekanın fiziki, ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutlarına, aynı zamanda kentsel dönüşümün yasal, kurumsal, örgütlenme, izleme-değerlendirme süreçlerini bütünlük olarak ele alan bir yaklaşım geliştirildiğinde kentsel canlandırmada kamu yararının en üst düzeye çıkarılabileceği görüşü yaygın olarak savunulmaya başlanmıştır. Bu yaklaşıma paralel olarak, dönemin bir diğer önemli özelliği ise, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörlere dayanarak, 'sürdürülebilir kent ve bölgeler'in geliştirilmesine yönelik ihtiyaçların kabul edilmesidir. Özellikle Avrupa'da, derişik kent¹⁰ geliştirilmesi, ve ekonomik, toplumsal ve çevresel kaynakların etkin ve verimli kullanımını sağlayacak kentsel dönüşüm politikalarının uygulanması amacıyla, kent merkezlerinin yeniden canlandırılması, kentsel genişlemenin ve yayılmanın sınırlandırılması, çok-işlevli kentsel alanların ve sürdürülebilir ulaşım tekniklerinin geliştirilmesi, doğal ve tarihi mirasın korunması gibi bir çok ana politika başlığı, kent planlama gündeminde tartışılmaya başlanmıştır (Jeffrey ve Pounder, 2000).

Kentsel canlandırma projeleri aracılığıyla kentlerin pazarlanmasına halen devam edilmektedir. Ancak, 1980'lerden farklı olarak, günümüzde kentsel canlandırma projeleri, kent pazarlama programlarında, kentlere yeni imajlar yaratmaktan çok, kentlerin varolan tarihi ve kültürel mirasını ön plana çıkaracak imajlarını kullanmaktadırlar. Tarihi ve kültürel miras ile ekonomik gelişme arasındaki güçlü bağın öneminin anlaşılması,

1990'lardan itibaren 'kentsel koruma'nın (*urban conservation*) da kentsel dönüşümde ön plana çıkmasına neden olmuştur. Son dönemde özellikle Avrupa kentlerinde kentsel koruma amaçlı canlandırma projelerinin dört alanda yapıldığı tespit edilmiştir: a) çöküntü haline gelmiş tarihi merkezlerin canlandırılması, b) tarihi merkezlerin iyileştirilmesi, c) tarihi değeri olan sanayi ve ticaret alanlarının canlandırılması, d) küçük ve orta büyüklükteki tarihi kentlerin korunması (Drewe, 2000).

1990'lardan itibaren, kentsel canlandırma projeleri amaçlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Manchester'da Salford Quays ve Plymouth'da Sutton Harbour Canlandırma Projesi, hem fiziksel ıslah, hem çevresel iyileştirme, hem de ekonomik canlandırmayı amaçlayan projelere örnektir (Jeffrey ve Pounder, 2000). Buna karşılık, Massachusetts-Boston yakınlarında Lowell, Halifax'da Dean Clough ve Newcastle'da Cruddas Park'da yapılan kentsel canlandırma projelerinin toplumsal içerikleri ön planda olan projelerdir. Bu projelerde, toplumun ekonomik refah düzeyini iyileştirici dönüşüm stratejileri ön planda tutularak, çöküntü alanlarında yaşayan insanlara, yeni iş ve eğitim imkanları sağlanmış; yeniden topluluk olabilmelerine yönelik katılımlı süreçlerle toplumsal dönüşümün sağlanmasına çalışılmıştır (Noon ve diğerleri, 2000). Duisburg Nord'da Emscher Park IBA¹¹ ve Newcastle'da Grainger Town¹² projeleri, kültürel ve tarihi mirasın ön plana çıkarıldığı kentsel canlandırma projeleridir. Bu projeler, aynı zamanda, kent pazarlama programlarında katalizör olarak kullanılarak, kentlere ulusal ve uluslararası yatırımların çekilmesini hedeflemektedir. 1990'lerde uygulanan bazı kentsel canlandırma projeleri ise kültürel etkinliklerin öncülüğünde kentsel dönüşümü sağlamayı amaçlamaktadır (Fraser ve diğerleri, 2003). Glasgow, Dublin, Rotterdam gibi Avrupa'nın kültür başkentleri olma yarışını kazanan kentler, kent merkez ve

¹⁰ Compact city, Türkçe'ye derişik kent olarak çevrilmiştir.

¹¹ Emscher Park, Almanya'da eski sanayi bölgesi olan Ruhr'da yapılmıştır. Eski sanayi binaları, Emscher Park boyunca, eğlence ve dinlenme alanlarına ve sanat eserlerine dönüştürülmüştür (Percy, 2003). Böylece çöküntü alanı, tamamen farklı bir amaçla kullanılırken, yeniden canlandırılması sağlanmıştır.

¹² Grainger Town, İngiltere'nin kuzeydoğusunun başkenti olarak kabul edilen Newcastle upon Tyne'in 19. yy'da inşa edilen kent merkezidir. 20. yy'ın başından itibaren ekonomik, toplumsal ve fiziksel olarak gerileme yaşayan Grainger Town üzerine 1970'lerden itibaren birçok restorasyon projesi hazırlanmış ve uygulanmıştır. Ancak bunların hiçbirisi bu alandaki kentsel gerilemeyi engellememiştir. Buna karşılık, 1990'ların başında Grainger Town Projesi'yle, Grainger Town'da tekrar ekonomik, toplumsal ve fiziksel canlanma sağlanmıştır.

çeperlerindeki, eski liman ve sanayi alanlarındaki çöküntü alanlarının canlandırmasını bu tür projelerle sağlamışlardır. Edinburgh ve Utrecht ise, tarihi ve kültürel miraslarını koruma odaklı dönüşüm projeleriyle ön plana çıkan şehirlere örnektir. Kentsel canlandırma projelerinde diğer kullanılan stratejilerden birisi de, turizmin canlanmasını sağlayan, özel ya da rutin düzenlenen organizasyonlardır (Fraser ve diğerleri, 2003). Spor karşılaşmaları, konserler, sanat festivalleri gibi organizasyonlar kentlerin imajını iyileştirmekle birlikte, bu kentlere, turist ve yatırım çekmekte, böylece yeni iş olanaklarının gelişmesini sağlamaktadır. Barcelona, Atina, Porto, Orlando, New Orleans, Pekin gibi kentler bu tür organizasyonlar sayesinde, hızla gelişmiş ve dünya kentleri arasında ön sıralara yükselmişlerdir.

Sonuç olarak, 19. yy'dan bugüne kentlerdeki toplumsal, fiziksel, ekonomik ve çevresel bozulmaya çözüm bulmak amacıyla uygulanan kentsel dönüşüm politikaları ve müdahale biçimlerinde önemli bir çeşitlilik ve zenginlik bulunmaktadır. Batı ve Türk yazını incelendiğinde, yukarıda sözü edilen kentsel dönüşüm stratejilerinin dışında, kentsel sağlıklaştırma (*urban rehabilitation*), kentsel canlandırma (*urban revitalisation*), kentsel koruma (*urban preservation*, *urban conservation*), eski dokuda yeni bina yapımı (*infill development*), kentsel bezeme (*urban refurbishment*), yeniden kentleştirme (*re-urbanisation*), kentsel sağlamlaştırma (*urban strengthening*) ve yeniden yerleştirme (*urban relocation*) gibi stratejilerin de bulunduğu görülür (Günay, 1994). Tüm bu stratejiler, bu bölümde sözü geçen temel stratejilerin kapsamı içerisinde görülebilir.

Batı'daki Başarılı Kentsel Dönüşüm Projelerinin Özellikleri

Özellikle 1990'ların başından itibaren Batı yazınında başarılı sayılan kentsel dönüşüm projelerinde ön plana çıkan bazı ortak özellikler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu projelerin *stratejik planlama yaklaşımı ile geliştirilmiş olmasıdır*. Bu projeler, belirgin bir vizyon doğrultusunda tasarlanan stratejileri izlemektedir. Esnek bir planlama anlayışına bağlı olarak geliştirilen bu

projelerin dönüşüm strateji ve politikaları, zaman içinde değişen ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullara göre tekrar gözden geçirilmektedir. Bu projelerin ikinci ortak özelliği, *işbirlikçi ve katılımlı planlama*¹³ yaklaşımıyla geliştirilmiş olmalarıdır. Kentsel dönüşüm politikalarının başarıyla hayata geçirilmesindeki en önemli etkenlerden birisi, özel sektör, kamu sektörü, gönüllü kuruluşlar ve toplumun farklı kesimlerinin ortaklıkları ve uzlaşmaları üzerinde gelişmiş olmalarıdır. Bu nedenle, Batı yazınında başarılı olarak tanımlanan kentsel dönüşüm projeleri *müzakereci yöntemlerle* geliştirilmiştir. Bir başka deyişle, projelerin araştırma, geliştirme, uygulama, izleme ve öz değerlendirme süreçlerinde müzakereci ve katılımlı yöntemler uygulanmaktadır. Bunun için kentsel dönüşüm projelerinde iş adamları ve esnaf forumu, mahalle veya bölge sakinleri forumu, kentsel tasarım paneli gibi çeşitli aktörlerin katılımına yönelik platformlar oluşturulmaktadır.

Çok-aktörlü ve çok-sektörlü koalisyonlara bağlı olarak kurulmuş olmaları, bu projelerin diğer bir önemli özelliğidir. Carter'a (2000) göre, çok-aktörlü ve çok-sektörlü koalisyonların varlığı, kentsel dönüşüm projelerinin başarılarının sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmezdir. Kentsel dönüşüm projelerinin başka bir özelliği ise, kentsel dönüşüm probleminin fiziksel mekan yanında, ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutlarını da ele alan *kapsamlı ve bütünlük bir yaklaşıma* sahip olmasıdır. Bu projelerde, aynı zamanda, yasal, kurumsal, örgütlenme yönlerin yanı sıra, projenin izleme ve değerlendirme, geri-bildirim süreçleri de önceden kurgulanmaktadır. Uygulama süreçlerinde, belirli aralıklarla projelerin başarılı yürütülüp/yürütülmediğine dair incelemeler yapılmakta; geri bildirimler aracılığıyla, kentsel dönüşüm strateji ve alt politikaları gözden geçirilmektedir.

Batı'daki kentsel dönüşüm deneyimi, başarılı projelerin *yerel bağlamlı* olduklarını göstermiştir. Batı yazınında, kentsel dönüşüm projelerinin geliştirilmesinde ideal çözüm modelleri önerilmemektedir. Yerelin koşullarının, sorun ve ihtiyaçlarının incelenmesi ve araştırılması ve ona göre çözümler önerilmesi gerektiği vur-

¹³ Collaborative planning, Türkçe'ye işbirlikçi ve katılımlı planlama olarak çevrilmiştir.

gulanmaktadır. Bunun için, yerele bağlı kentsel dönüşüm problemlerinin açık bir biçimde tanımlanması gerekir.

Kentsel dönüşüm politika ve stratejilerine uygun bir kurumsal örgütlenmenin oluşturulması, projelerin başarılı olarak hayata geçirilmesi açısından çok önemlidir. Başarılı olarak saptanan kentsel dönüşüm projelerinin bazılarında varolan kurumsal yapıda uyum çalışmaları yapılmış; hatta yeni kurumsal yapılanma ve örgütlenmeler hayata geçirilmiştir.

Batı'daki başarılı kentsel dönüşüm projelerinin son ortak özelliği ise, *kollektif çabayı* harekete geçiren projeler olmalarıdır (Bailey, 1995; Healey ve diğerleri, 1995; Parkinson, 1996). Bu nedenle, bu projelere yukarıda bahsedilen müzakereci yöntemlerle özel ve kamu sektörünün, gönüllü kuruluşların ve toplumun farklı kesimlerinin desteğinin ve katılımının sağlanması şarttır. Kentsel dönüşüm politikalarının başarılarının sürekliliği, ancak yukarıda bahsedilen paydaşların projeleri sahiplenmesi ile sağlanabilmiştir.

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Projelerinde Ele Alınabilecek Öncelikli Konular, İlkeler ve Süreçler

Türk kentleri kentsel dönüşüm konusunda, Batı ile benzerliklerle birlikte, oldukça önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, Türkiye’nin yaşadığı ekonomik ve siyasal koşullarla birlikte, tarihi, toplumsal, kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Türk kentlerinin mekansal yapısı ve dönüşüm süreçlerinin şekillenmesinde, bu dinamiklerin rolü büyüktür. Bu nedenle, Türkiye’nin ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel ve çevresel dinamiklerine uygun kentsel dönüşüm müdahalelerinin geliştirilmesi gereklidir. Bununla beraber, Batı’da yaşanan kentsel dönüşüm konusundaki deneyimlerden yararlanmak ve ülkemizin dinamiklerine uygun hale getirerek kullanmak önemlidir.

Batı’da çok çeşitli kentsel dönüşüm problemlerine cevap verebilmek için farklı müdahale biçimleri geliştirilmiştir. Türkiye’de kentsel dönüşümde en çok ön plana çıkarılan konu gecekonduların dönüşümüdür (Türel ve diğerleri, 2005). Günümüz Türk kentleri, depreme dayanıklı kentsel mekanların geliştirilmesi, doğal, tarihi ve kültürel mirasın korunması, yasa dışı ve yaşam kalitesi

düşük geliştirilmiş kentsel alanların yasallaştırılması ve sağlıklılaştırılması, prestijli yeni merkezi iş alanları, fuar, alışveriş, eğlence merkezleri, konut alanlarının geliştirilmesi yönünde ulusal ve uluslararası büyük sermaye baskısı, kıyılarda doğal çevrenin tahribine yol açan uluslararası tatil köyleri, golf sahaları gibi alanların geliştirilmesi, altyapı yatırımlarından yoksun ve varolan kentsel ve doğal dokuyu gözönüne almadan hızla gelişen ikinci konut alanları gibi birçok kentsel dönüşüm problemi ile karşı karşıyadır. Ülkemizde kentsel dönüşümü tek bir süreç ya da problem alanı olarak gören yaklaşımların bırakılması gerekmektedir. Bu tür yaklaşımlarla geliştirilen yasal ve kurumsal düzenlemeler, Türkiye’de birbirinden farklı kentsel dönüşüm problemlerini çözmek açısından yetersiz kalacaktır. Ayrıca, ülkemizde kentsel dönüşümüne yönelik problem alanlarının açık bir biçimde tanımlanması ve bu problem alanları içerisinde öncelikli olanlarının belirlenmesi; yasal, kurumsal ve finansal düzenlemelerin bu tür öncelikli dönüşüm alanları için bir an önce yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde farklı dönüşüm problemlerine karşı verilen cevaplarda, genelde dönüşüm sorunları fiziksel mekanın dönüşümüne indirgenmiş; dönüşümün toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları göz ardı edilmiştir. Halbuki, kentsel dönüşüm, fiziksel mekanın dönüşümünün yanı sıra, sosyal gelişim, ekonomik kalkınma, ekolojik ve doğal dengenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması ile birlikte kapsamlı ve bütünlük bir yaklaşımla ele alındığı takdirde başarıya ulaşabilir. Bu nedenle, Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin geliştirilmesinde, fiziksel çevrenin dönüşümüyle birlikte, istihdam olanaklarının artırılması; ekonomik canlılığını yitiren alanlara yeni ekonomik aktivitelerin çekilmesi; buna yönelik teşvik programlarının geliştirilmesi; yerel girişimciliği destekleyici kredi programlarının oluşturulması; vasıfsız emeğin kalitesinin artırılmasına yönelik eğitim kurs ve programlarının açılması; mekansal ve toplumsal güvenliği artırıcı önlemlerin alınması; çöken kentsel mekanlarda toplumun eğitim ve sağlık ihtiyaçlarına yönelik projelerin başlatılması; doğal ve enerji kaynakların hem korunması, hem de etkin ve verimli kullanılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi gibi toplumsal, ekonomik ve çevresel değerleri ön plana çıkaran politikaların da bulunması gerekmektedir.

Ülkemizde farklı dönüşüm problemlerine karşı verilen cevaplarda, genelde dönüşüm sorunları fiziksel mekanın dönüşümüne indirgenmiş; dönüşümün toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutları göz ardı edilmiştir.

PLANLAMA
2006/2

**Türkiye’de
merkezi
yönetimin
kentsel
dönüşüm
sorunlarına
belirli ilke-
ler doğ-
rultusunda
tutarlı ve
kapsamlı
bir tavır
geliştirmesi
gerekmek-
tedir.**

**PLANLAMA
2006/2**

Türkiye’de kentsel dönüşüm sorunlarına cevap, belirli bir plan ve program dahilindeki siyasal müdahalelerden çok, piyasa koşullarına, toplumun ‘spontan’ çözümlerine ve merkezi ve yerel yönetimlerin karşılıklı etkileşimlerine dayanılarak verilmiştir (Türel ve diğerleri, 2005). Türk kentleri, Batı kentlerinden daha hızlı dönüşüm süreçleri yaşamaktadır (Türel ve diğerleri, 2005). Bu dönüşümü denetleyen, yönlendiren kurumsal ve yasal düzenlemeler, ve getirilen planlama yaklaşımları, çoğu kez dönüşümün gerisinden gelmiştir (Türel ve diğerleri, 2005). Kentsel dönüşüm müdahalelerinin geliştirilmesine öncülük eden aktörler, önce kamu kuruluşları, sonra piyasa ve özel birey ve kuruluşlardır. Bu anlamda, Türkiye’de merkezi yönetimin kentsel dönüşüm sorunlarına belirli ilkeler doğrultusunda tutarlı ve kapsamlı bir tavır geliştirmesi gerekmektedir. Bu ilkeler, kapsamlı ve bütünlük yaklaşım, stratejik planlama anlayışı, işbirlikli ve katılımlı planlama süreçlerinin benimsenmesinin yanı sıra, ‘sürdürülebilirlik’, ‘çok boyutluluk’, ‘olanaklara eşit erişim’, ‘yaşam kalitesinin artırılması’ gibi temel ilkelerdir. Ardından, merkezi yönetim tarafından, bu tür ilkelerin uygulamasına yönelik yasal, kurumsal ve finansal düzenlemelerin belirli bir bütünlük ve tutarlılık içinde kurgulanması gerekmektedir.

Genel ilkelerin yanı sıra, yerelliklerin özellikleri ve özgünlükleri göz ardı edilmemeli; kentsel dönüşüm stratejilerinin geliştirilmesinde, yerelliklere özel çözümler ön plana çıkarılmalıdır. Ülkemizde her kent aynı kentsel dönüşüm sorunlarını yaşamamaktadır. Her yerelliğin kendine özgü sorun ve potansiyellerinin, kısıt ve tehditlerinin tespit edilmesi; bunlara bağlı dönüşüm strateji ve politikalarının geliştirilmesi şarttır. Bu anlamda, yerele özgü güvenilir bilginin üretilmesi önem kazanmakta; hem yerel yönetimlere, hem de üniversitelere önemli roller düşmektedir.

Bununla birlikte, yukarıda bahsedilen ilkelere bağlı kentsel dönüşüm projelerinin geliştirilmesi, belirli bir yetkinlik ve bilgi düzeyini gerektirir. Türkiye’de belediyelerin en önemli problemleri arasında bulunan yetişmiş ve yetkin eleman yetersizliğine yönelik, hem eğitim kurumlarına hem de merkezi yönetimlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Örneğin, merkezi yönetim kurumları, yerel yönetimler için kentsel dönüşüm

alanlarında hazırlayacakları planlarda kullanmaları gereken ilke ve standartları içeren detaylı rehberler (guidelines) hazırlayabilir; bu rehberlere göre geliştirilmiş projelerin uygulanmasına yönelik teşvik/destek programları geliştirerek, bu tür temel ilkelerin kentsel dönüşüm projelerinde hayata geçirilmesini sağlayabilir. Bu tür kılavuzların hazırlanmasında merkezi yönetim kuruluşları yanı sıra, üniversitelerin katkılarının da alınması gerekir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, bu tür rehberlerle, kentsel dönüşüm projelerinde yerelin özelliklerinin ve özgünlüklerine vurgunun kaybolmaması, prototip, her yere uygulanabilir kentsel dönüşüm projeleri ve mekanlarının üretilmemesidir.

Ülkemizde 1980 sonrası planlama ve denetleme pratikleri ‘tepeden inme’ ve merkeziyetçi özelliklerini kaybetmeye başlamış; toplumu dışlamayan katılımlı planlamayı hayata geçirmeye yönelik tartışmalar, uygulamalar ve kurumsal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Türel ve diğerleri, 2005). Bu olumlu gelişmelere rağmen, ülkemizde kentsel dönüşümde kamu ve özel sektör kuruluşlarının, gönüllü kuruluşların ve toplumun ilgili kesimlerinin katılımını sağlayacak ortaklıkların kurulması için önemli çabaların harcanması gerekmektedir. Öncelikle merkezi ve yerel yönetimlerin, kentsel dönüşümde rol ve sorumluluklarının açık bir biçimde belirlenmesi; ve bunlara bağlı olarak kentsel dönüşüm projelerinde bu kurumların eylem alanlarının planlanması gerekmektedir. Özellikle yerleşik halkın ve yerelin geleceğinde söz sahibi bulunan aktörlerin dönüşüm projelerine dahil edilmesi, kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir. Kentsel dönüşüm projeleri, uzun-vadeli projelerdir. Bu projelerde, kurumsal yapılar değişkenlik gösterebilir de, farklı ilgi grupları arasında işleyen ortaklıkların oluşturulması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirliğindeki diğer önemli etken, ilgi grupları tarafından projelerin sahiplenilmesinin ve harekete geçirilen ortak çabanın devamlılığının sağlanmasıdır.

Günümüz Türk kentleri özellikle üst-gelir grupları, turistler, beyaz yakalı gruplar gibi toplumun belirli bir kesimine hizmet verecek kentsel mekanların geliştirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası sermayenin baskısı altındadır. Kuş-

kusuz kentsel dönüşüm sorunlarının çözümünde büyük ölçekli sermayenin varlığı önemlidir. Ancak, birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de de, özellikle 1980 sonrası büyük ölçekli ulusal ve uluslararası sermayenin kar güdüsünün ön planda olduğu dönüşüm projeleri sonucunda, kentlerin gereksiz yayılmasına, kültürel, tarihi ve doğal zenginliklerin tahribine, ekonomik, toplumsal ve çevresel sürdürülebilirlik ilkesine karşı, kamu kaynaklarının verimsiz kullanımına, aynı zamanda ısrafına, yerele özgü olmayan, toplumsal eşitsizliği, dışlamayı ve kutuplaşmayı artıran kentsel mekanların yaratılmasına yol açmıştır. Kentsel dönüşüm projelerinde ulusal ve uluslararası büyük ölçekli sermayenin varlığının yukarıda bahsedilen olumsuzlukları azaltmaya yönelik kullanılması, ve kentsel dönüşümde orta ve küçük ölçekli yerel (ulusal) sermayenin katılımının sağlanmasına yönelik stratejilerin merkezi ve yerel yönetimler düzeyinde desteklenmesi gereklidir.

Kaynaklar

- Atkinson, R. ve G. Moon (1994) *Urban Policy in Britain*. New York: St. Martin’s Press
- Bailey, N. (1995) *Partnership Agencies in British Urban Policy*. London: UCL Press
- Balchin, P.N. ve G.H. Bull (1987) *Regional and Urban Economics*. London: Harper and Row
- Boddy, T. (1992) *Underground and overhead: Building the analogous city*. Michael Sorkin (der.) *Variations on a Theme Park*. New York: The Noonday Press. 123-153
- Carr, S., M. Francis, L.G. Rivlin ve A.M. Stone (1992) *Public Space*. Cambridge: Cambridge University Press
- Crilley, D. (1993) *Megastructures and urban change: Aesthetics, ideology and design*. Paul L. Knox (der.) *The Restless Urban Landscape*. New Jersey: Prentice Hall. 127-164
- Couch, C. ve C. Fraser (2003) *Introduction: the European context and theoretical framework*. Chris Couch, Charles Fraser ve Susan Percy (der.) *Urban Regeneration in Europe*. Oxford, Malden, Iowa, Victoria, Berlin: Blackwell. 1-17
- Defilippis, J. (1997) *From a public re-creation to private recreation: The transformation of public space in South Street Seaport*. *Journal of Urban Affairs*. 19(4): 405-417.
- Donnison, D. (1993) *Agenda for the future*. Campell McConnell (der.) *Trickle Down on Bubble Up?* London: Community Development Foundation.
- Drewe, P. (2000) *European experiences*. Peter Roberts ve Hugh Sykes (der.) *Urban Regeneration*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. 281-293
- Fainstein, S.S. (1994) *The City Builders*. Massachusetts, Oxford: Blackwell
- Fraser, C., C. Couch, ve S. Percy (2003) *Review*. Chris Couch, Charles Fraser ve Susan Percy (der.) *Urban Regeneration in Europe*. Oxford, Malden, Iowa, Victoria, Berlin: Blackwell. 210-217
- Günay, B. (1994) *Kentlerin yeniden üretilmesi süreçleri*. *Mimarlık* 249:111-114
- Hajer, M.A. (1993) *Rotterdam: re-designing the public domain*. Franco Bianchini ve Michael Parkinson (der.) *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester, New York: Manchester University Press. 48-72
- Hall, T. ve P. Hubbard (1996) *The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies?* *Progress in Human Geography*. 20(2): 153-174
- Healey, P., S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham & A. Madanipour (der.) (1995) *Managing Cities: The New Urban Context*. Chichester: John Wiley and Sons
- Hubbard, P. (1995) *Urban design and local economic development*. *Cities* 12(4): 243-251
- Jacobs A. ve D. Appleyard (1987) *Toward an urban design manifesto*. İlk yayınlandığı yer: *American Planning Association Journal*. Richard T. LeGates ve Frederic Stout (der.) *The City Reader*. 2. baskı (2000) London ve New York: Routledge. 491-502.
- Jeffrey, P. ve J. Pounder (2000) *Physical and environmental aspects*. Peter Roberts ve Hugh Sykes (der.) *Urban Regeneration*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 86-108
- LeGates, R.T. ve F. Stout (1998) *Modernism and early urban planning, 1870-1940*. İlk yayınlandığı yer: *Early Urban Planning, 1870-1940*. Richard T. LeGates ve Frederic Stout (der.) *The City Reader*. 2. baskı. London, New York: Routledge. 299-313.
- Lichfield, D. (1992) *Urban Regeneration for the 1990s*. London: London Planning Advisory Committee.

- Loftman, P. ve B. Nevin (1996) Going for growth: Prestige projects in three British cities. *Urban Studies*. 33(6): 991-1019.
- Madanipour, A. (2000) Public space in the city. Paul Knox ve Peter Ozolins (der.) *Design Professionals and the Built Environment*. New York: John Wiley. 117-125.
- Moore, C. (1990) Displacement, partnership and privatization: Local government and urban economic regeneration in the 1980s. Desmond S. King ve Jon Pierre (der.) *Challenges to Local Government*. London, Newbury Park and New Delhi: Sage
- Noon, D., J. Smith-Canham ve M. Eagland (2000) Economic regeneration and funding. Peter Roberts ve Hugh Sykes (der.) *Urban Regeneration*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 61-85
- Oc, T. ve S. Tiesdell (1997) The death and life of city centres. Taner Oc & Steve Tiesdell (der.) *Safer City Centres: Reviving the Public Realm*. London: Paul Chapman Publishing. 1-20
- Paddison, R. (1993) City marketing, image reconstruction and urban regeneration. *Urban Studies*. 30(2): 339-350
- Parkinson, M. (1996) Strategic approaches for area regeneration: A review and a research agenda. Joseph Rowntree Foundation'ın Alan Dönüşüm Programı (Area Regeneration Programme) kapsamında sunulan bildirisi.
- Percy, S. (2003) New agendas. Chris Couch, Charles Fraser ve Susan Percy (der.) *Urban Regeneration in Europe*. Oxford, Malden, Iowa, Victoria, Berlin: Blackwell. 200-209
- Roberts, P. (2000) The evolution, definition and purpose of urban regeneration. Peter Roberts ve Hugh Sykes (der.) *Urban Regeneration*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 9-36.
- Stewart, M. (1994) Between Whitehall and town hall. *Policy and Politics*. 22(2): 133-145
- Türel, A., S. Osmay, M. Güvenç, A. Ataöv, M. Akkar (2005) *İstanbul Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışmaları*. ODTÜ: Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.